

випадку останнє можна розуміти як комформність, прагнення до формальності, прогнозованості з метою зниження рівня психічної напруги.

Отже, аналізуючи отримані результати, можна сказати, що у студентів переважає висока сприйнятливості до стресів, низький рівень стресостійкості, що є вкрай небажаним, особливо враховуючи спрямованість професійної діяльності, пов'язаної з чисельними соціальними контактами та ризиками емоційного вигорання. Такий діагностичний зріз не показав значного розвитку рівня стресостійкості з часом, тобто між молодшими та старшими курсами студентів. Що може говорити про необхідність проведення спеціальних заходів, задля свідомого засвоєння нових форм поведінки, способів емоційної саморегуляції. Тому ця проблема є також й перспективою для подальших досліджень факторів, які спричиняють стрес та ефективних способів розвитку стресостійкості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бережная Н. И. Стрессоустойчивость оперативных сотрудников таможенных органов: материалы III Всероссийского съезда психологов (г. Санкт-Петербург, 25-28 июня 2003 г.) Санкт-Петербургский университет, 2003. С. 453–457.
2. Нартова-Бочавер С. К. «Coping behavior» в системе понятий психологии личности. Психологический журнал. 1997. №5. С. 20–30.
3. Селье Г. Стресс без дистресса. Москва: Прогресс, 1982. 128 с.
4. Cannon W. B. The wisdom of the body. New York: W. W. Norton, 1932.
5. Lazarus, R.S., Folkman S. Stress, Appraisal, and Coping. New York, 1984. 141p.

Карпюк Ірина

Науковий керівник – доц. Одинцова Г. С.

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНО-МОВЛЕННЄВИХ УМІНЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ

У концепції Нової української школи формування комунікативної компетентності особистості є одним із пріоритетних напрямів сучасної освіти. Відповідно метою початкового курсу мовної освіти є розвиток особистості дитини засобами різних видів мовленнєвої діяльності, здатності спілкуватися українською мовою для духовного, культурного й національного самовияву, послуговуватися нею в особистому й суспільному житті, у міжкультурному діалозі, розвиток мовленнєво-творчих здібностей [5]. Це своєю чергою вимагає вдосконалення методичного процесу формування комунікативно-мовленнєвих умінь молодших школярів, у тому числі й засобами діалогічного мовлення.

У лінгвістиці питання діалогічного мовлення досліджували такі учені, як Г. Барінова, Т. Винокур, Н. Шведова, Л. Щерба та ін., у методиці – Л. Варзацька, М. Вашуленко, А. Зиммельдінова, Т. Ладиженська та ін.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні шляхів формування комунікативно-мовленнєвих умінь учнів початкової школи засобами діалогічного мовлення.

У науковій літературі подається різне тлумачення суті навчального діалогу. Так, зокрема, зазначається, що «в умовах навчальної ситуації діалог – це форма педагогічної взаємодії вчителя – учня (учня – учня), у процесі якої відбувається інформаційний обмін, регулюються відносини і взаємний вплив. У навчальному діалозі специфіка визначається цілями, умовами та обставинами взаємодії» [1, с. 96]. Дещо ширше розуміння навчального діалогу подає О. Савченко, яка розглядає його не лише як звичайний обмін питаннями-відповідями у ході опитування чи репліками-повідомленнями під час роботи в парах, групах тощо. На її думку, діалог – це взаємодія суб'єктів навчального процесу, що може розвиватися у різних напрямках: учитель – учень, учень – учень, учень – учні, учень – тексти, дослідження, учень – комп'ютер тощо [4, с. 151-152].

Дослідження науковців переконують, що діалог є основною, домінуючою формою мовлення, і тому вже у практиці навчання української мови в початковій школі йому відводиться належне місце. На думку вчених, процес навчання говоріння молодших школярів необхідно будувати в напрямі від діалогу до монологу, а не навпаки, оскільки діалогічне мовлення є важчим, ніж монологічне.

Навчальний діалог покликаний формувати дві групи умінь: комунікативно-моральні та комунікативно-інтелектуальні. Комунікативно-моральні уміння забезпечують культуру взаємодії, культуру спілкування. Комунікативно-інтелектуальні уміння сприяють засвоєнню нових знань: чітко формулювати думку, зрозуміло висловлюватися, ставити запитання і відповідати на них, конструювати власне висловлювання з урахуванням висловленого іншими тощо [2, с. 81].

Залежно від провідної комунікативної функції, яку виконує той чи інший діалог, розрізняють такі функціональні типи діалогів: діалог-розпитування, діалог-домовленість, діалог-обмін враженнями (думками), діалог-обговорення (дискусія) [6, с. 18]. Кожен із цих типів діалогів варто практикувати у навчальній діяльності молодших школярів, починаючи із першого класу, адже діалог здатний забезпечити природний перехід учнів від ігрової до навчальної діяльності.

Для початку потрібно навчити дітей будувати запитання і давати відповіді на них. Під час такої роботи учні ознайомлюються з репліками-запитаннями та репліками-відповідями із казок, розігрують фрагменти творів дитячої літератури, інсценізують життєві ситуації.

Оскільки молодшим школярам притаманне наочно-образне мислення, то формування навичок діалогічного мовлення можна здійснювати за допомогою різних видів опор:

- малюнкових (конкретні предмети, сюжетні малюнки, предметні малюнки, маски для інсценування);
- словесних (опорні слова, варіанти реплік початку діалогу, репліки одного із співрозмовників);
- графічних: ☉? ↔ ☉? (запитання-відповідь) [3].

У четвертому класі учні повинні вміти складати діалоги самостійно, без допоміжних засобів, створюючи певну комунікативну ситуацію та використовуючи рольову гру.

Формування комунікативно-мовленнєвих умінь молодших школярів засобами діалогічного мовлення можливе через виконання системи вправ, які спрямовані на:

а) відтворення та складання діалогу із використанням різних видів опор. Для реалізації цього завдання корисними можуть бути такі вправи:

- відтворення діалогів з казок;
- реконструювання тексту у діалог;
- складання діалогу, можливого між персонажами твору ;
- складання діалогу за прочитаним текстом;
- складання діалогу за малюнком чи серією малюнків;
- складання діалогу, використовуючи його початок і кінцівку;
- складання діалогу на основі ключових слів;
- складання діалогу за поданими репліками;
- складання діалогу за словесно-описаною ситуацією тощо;

б) самостійне складання діалогу без опор з дотриманням правил етикету, культури спілкування. З цією метою можна використати такі вправи:

- складання діалогу певної тематичної спрямованості;
- складання діалогу – інтерв'ю;
- складання діалогу-рольової гри;
- складання діалогу-телефонної розмови тощо.

Систематичне використання навчального діалогу сприятиме активізації пізнавальної та емоційної діяльності молодших школярів, засвоєнню правил мовленнєвого етикету, вільного обміну думками, враженнями. Співпраця у фронтальному, парному та груповому діалозі спонукатиме учнів до участі у спілкуванні, що загалом впливатиме на формування їхніх комунікативно-мовленнєвих умінь.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. К.: Либідь, 1997. 376 с.
2. Кондратюк О. М. Технологія організації навчального діалогу молодших школярів. Розвивальні технології навчання молодших школярів. Харків: ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2011. С. 64-119.
3. Левицька М. Формування мовленнєвої компетентності молодших школярів. URL: <http://ukped.com/predmetni-metodiki/ukrayinska-mova-taliteratura/5709-formuvannya-movlennyevoyi-kompetentnosti-molodshykhshkolyariv.html>.

4. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти. К.: Грамота, 2012. 504 с.
1. 5. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Савченко О. Я. URL: http://undip.org.ua/upload/iblock/d0e/top_1_2_2018.pdf
5. Черниш В. В. Навчання іншомовного діалогічного мовлення в аспекті компетентнісного підходу. Іноземні мови. 2012 . № 4. С.11-27.

Кривчук Катерина

Науковий керівник – доц. Петришин Г. Р.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СЕРЕДНЬОГО КЛАСУ В УКРАЇНІ

В Україні відбувається процес трансформації соціально-економічної системи, що суттєво впливає на класотворення основних соціальних груп. Метою нашого дослідження є виявити особливості та перспективи становлення середнього класу в Україні.

Під поняттям «середній клас» здебільшого розуміють соціальну групу суспільства, що вирізняється стійкими доходами, достатніми для задоволення широкого кола матеріальних, соціальних і культурних потреб. До нього, як правило, відносять людей, які мають високий рівень освіти та кваліфікації і займають у суспільстві проміжне становище між вищим та нижчим класами.

В Україні вагомий внесок у дослідження теоретико-методологічних проблем середнього класу, особливостей його становлення і розвитку зробили О. Балакірева, Є. Головаха, Е. Лібанова та ін. [1; 2; 3]. Аналіз вітчизняних праць дозволяє виділити два основні підходи до проблеми сформованості середнього класу в нашому суспільстві, а саме: відсутності сформованого середнього класу, що зумовлено модернізацією економічної системи; наявності сформованого середнього класу, але з нечітко визначеними категоріями населення, які можуть бути віднесені до нього.

Класичне визначення середнього класу – це сукупність соціальних верств населення, які за своїм матеріальним становищем характеризуються як небідні згідно з нормами соціальної забезпеченості прийнятими у державі, мають потенціал соціальної мобільності та характеризуються відносною стійкістю перед проявами державної нестабільності. Загалом тлумачення поняття «середній клас» залежить від того, який критерій обрано за основу для визначення цього прошарку населення. Виходячи з практичного досвіду міжнародного співтовариства, критеріями визначення цього класу вважають: середній для даного регіону рівень доходу, структуру витрат і споживання, обсяг накопичених заощаджень і рівень майнового забезпечення, рівень освіти і кваліфікаційний статус, стійка самоідентифікація із середнім класом, позитивне сприйняття ступеня власної адаптованості до ринкових реформ, орієнтація на цінності власних досягнень.

Традиційними індикаторами, які беруться за основу для аналізу характеристик середнього класу є: матеріально-майновий стан, професійний статус («білі» та «сині» комірці), рівень освіти. Одним з головних стратифікаційних критеріїв належності до середнього класу виступає рівень доходу достатній для задоволення першочергових життєвих потреб та реалізації зростаючих потреб. А результиуючим чинником ідентифікації представника середнього класу є активна громадянська позиція.

Проте у кожній країні середній клас володіє тією або іншою специфікою. Близькими і легко порівнянними є критерії освіти і стилю життя. Найбільше розбіжностей спостерігається по матеріально-майновим критерієм. Так, в Західній Європі приналежність до середнього класу визначається наявністю заощаджень, а в США - широким використанням кредиту. У цих країнах середній клас становить більшість населення - від 60 до 80%. До даної категорії відносять лікарів, викладачів і вчителів, інженерно-технічну інтелігенцію (включаючи всіх службовців), середню і дрібну буржуазію (підприємців), висококваліфікованих робітників, керівників (менеджерів). До складу середнього класу країн Східної Європи відносять лікарів, вчителів, державних службовців невисокого рангу, власників малих підприємств і підприємців середньої руки, працівників торгівлі, військовослужбовців, журналістів, кваліфікованих робітників, викладачів вузів і науковців, фермерів. Частка середнього класу у цих країнах становить за різними оцінками від 12 до 25%.